

Таміла Кирилова

Понад кордонами: Студії німецькомовної літератури. – Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2013. – Вип. 3: Центральні землі – коронні землі – межові землі / Упор. Г. Р. Бріттнахер, І. Штефан, Є. Волощук, О. Чертенко. – 263 с.

Збірку наукових праць складають матеріали однойменної міжнародної наукової конференції, проведеної Центром германістики при Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України спільно з Берлінським Вільним університетом. У розвідках німецьких, польських, російських та українських германістів дослідницька увага зосереджена на центральній темі плинності кордонів, які витлумачаються у річищі широкого семантичного змісту поняття межі.

У Вступному слові до збірки *Ганс Ріхард Бріттнахер* (Берлін) наголошує на значущості проблематики кордонів для сучасної гуманітаристики. З посиланням на концепцію Е. Саїда щодо фікційного характеру Орієнта та стимульовані нею наукові дискусії навколо дихотомії центр / периферія, дослідник виокремлює актуальний топографічний пріоритет спільних українсько-німецьких студій феномену межі: «Германістові, котрий стикається зі сформульованою таким чином темою, одразу ж спадає на думку Габсбурзька імперія, славно- чи горезвісна Каканія, що її критичні уми ХІХ ст. зневажливо йменували «тюрьмою народів». Проте, як засвідчує зміст збірки, тезаурус цього феномену є значно ширшим за вказаний культурно-топографічний сегмент.

Структура збірки відбиває шість аспектів дослідження концепту межі та її культурної рецепції.

У першому розділі «Герої без місць і перетиначі кордонів» вміщено статті, в яких на різному матеріалі й за допомогою різних

методів дослідження аналізується як фікційний, так і фактичний досвід пізнання «іншого/чужого» культурного простору.

Стаття *Ганса Ріхарда Бріттнахера* (Берлін) «**Карпатський князь у Лондоні. Про центр та периферію в романі Брема Стокера «Дракула»**» присвячена успішному роману Б. Стокера «Дракула». Дослідник доводить, що закладена в цьому творі модель ставлення Заходу до Східної Європи становить собою змішану форма центру / периферії, сформовану під впливом західного захоплення європейським Сходом і страхом перед ним. Тому текст містить широкі геополітичні та культурні перспективи, оздоблені географічними, сексуальними, гендерними конотаціями. Конфлікт між центром та периферією розгортається на межі різних дискурсивних полів, що надає образу Дракули особливої привабливості.

Розвідка *Інги Штефан* (Берлін) «**Долаючи кордони між культурами. Медея як фігура пам'яті в німецько-єврейських текстах ХХ ст.**» окреслює широкий діапазон інтерпретацій Медеї як амбівалентної семантичної величини у формі вибухової суміші «свого» та «інакшого». Медея, зазначає дослідниця, – це персонаж, що має власну ауру. Як богиня темряви, вона уособлює гідність та незламність і може тлумачитися символом надії. Проте водночас вона уособлює вбивчий потенціал і подекуди справді стає знаком насилля та помсти.

У статті *Євгенії Волощук* (Київ) «**Блиск та злидні країни несправджених сподівань, або Картографія радянської імперії у «Мандрівки Росією» Йозефа Рота»**» представлено ґрунтовне дослідження циклу ротівських нарисів про подорож до СРСР, що відбулася 1926 р. Аналізуючи об'єкти ротівської критики, використовувани письменником методи аналізу радянської дійсності, а також наявний у циклі комплекс лейтмотивів та ключових метафор, авторка виявляє основні складові зображуваного у репортажах «чужого» світу. Цей світ, на думку дослідниці, сконструйований значною мірою як спадкоємець царської Російської імперії і за лекалою «Не-Європи». За вихідний пункт його негативної оцінки письменникові править ідея гегемонії західноєвропейської культурної традиції, що її взірцевим втіленням постає зникла Австро-Угорська імперія.

Другий розділ збірки, «Літературні анклавни та літературні кордони», пропонує до уваги читачів дві статті. У першій з них, «Розширення кордонів в умовах ізоляції: німецькомовна поезія Буковини у боротьбі за виживання під румунським пануванням» її автор *Петро Рихло* (Чернівці) розглядає буковинську німецькомовну поезію як унікальний художній феномен, що постає на межі різних культур і зазнає багатьох трансформацій упродовж змін історико-політичних умов. Дослідження здійснюються на матеріалі лірики А. Маргул-Шпербера, М. Розенкранца, А. Гонга, І. Вайсгласа та ін. Центральне місце у цій шерезі належить Паулю Целану та Розі Ауслендер, що їхні твори здобули світову славу.

У другій розвідці, «Література Ліхтенштейну в німецькомовному культурному просторі», що належить *Тамарі Кудрявцевій* (Москва) подано загальний огляд літератури Ліхтенштейну як самостійної складової у складі німецькомовних літератур. Джерела ліхтенштейнської літератури сягають середніх віків, проте через історичні обставини її розвиток відбувається нерівномірно. Нині найвідомішими репрезентантами цієї літератури є Герміна Райнбергер, Маріанна Майдорф, Тризенберг Гасснер та ін.

Третій розділ має назву «Літературні проєкції східного кордону Європи». У включеній до нього статті *Тимофія Гавриліва* (Львів) «Коронний край, прикордонний край, блаженний край? – Galizien Йозефа Рота і Galicien Інгеборг Бахманн» ідеться про утопічні версії Галичини, які постають в автобіографічно детермінованій творчості згаданих у назві митців і вибудовують у великому культурному контексті часу імпліцитний діалог. У рамках цього діалогу висвітлюються складне й динамічне семантичне навантаження ландшафту Галичини, а також латентні субверсивні форми мистецького опрацювання «габсбурзького міфу». Просторова структура топосу Галичини у текстах Йозефа Рота та Інгеборг Бахманн сигналізує про значущість емпіричних географічних реалій і водночас – про вагомість інкорпорованих до нього широких ментальних смислів.

У статті «**Курйоз, помилка еволюції чи резервація. Східні межові землі Європи у німецьких та польських подорожніх нарисах**» *Марека Якубова* (Люблін) детально проаналізовано образ

колишньої кайзерсько-королівської монархії у німецьких та польських подорожніх нотатках М. Поллака, В. Дорна та Т. Гюрліманна, які розглядають ці землі як межову область і, по суті, розкривають стереотипні уявлення про культурну єдність Габсбурзької монархії. При цьому реальна історія, переконує автор статті, може відігравати першорядну роль, а може не мати жодного значення. Нині ця межова зона втілює прикордонний простір номадичної свідомості.

Четвертий розділ «Центральні та межові землі Європи» відкриває стаття *Анни Пастушки* (Люблін) «**Re-thinking Europe: літературна топографія Європи від Карла-Маркуса Гаусса**». Дослідниця розкриває функціонування поняття «літературна топографія» у рамках характерної для творчості Карла-Маркуса Гаусса практики конструювання європейського простору на основі моделі взаємодії центру та периферії. Письменник пропонує читачеві доброзичливий путівник по Європі, що може правити за проміжний підсумок авторського досвіду.

Беньямін Лангер (Берлін) у своїй розвідці «**Привласнення периферії у фронтовому романі Ганса Ерке “Македонка”**» досліджує образ Македонії, вибудований у зазначеному творі як географічний регіон, що належить до південно-східної європейської периферії. Балкани у романі абсорбують цілу низку політичних та ідеологічно-культурних фрустрацій. Недарма за Ц. Тодоровим, цей регіон споріднюється з Орієнтом, наділяючись відповідними гендерними конотаціями, кодами таємничості, ворожості тощо.

Завершує розділ стаття «**Глорифікація периферії? Творчість Мартіна Поллака та Анджея Стасюка**» *Йоланти Паціняк* (Люблін). Авторка розглядає у ній два способи опису периферійних зон Європи. Точкою відліку першого способу є Польща, осмислена як європейська периферія. Саме так цей простір моделюється у творчості М. Поллака. Другий спосіб полягає в описі самої європейської периферії, яка має своїми кордонами Угорщину, з одного боку, та Україну і Словаччину, з іншою. Такий підхід закарбований у творчості А. Стасюка. Незалежно від обраних способів ці письменники приписують своїм фікційно створеним прикордонним територіям елементи архаїчності, варварства, що підкреслюють відсталість провінції.

П'ятий розділ «Олітературнення кордону» охоплює дві розвідки. У першій з них, **«Про бажаність і недосяжність культурної гібридності в німецькій літературі після 1989 р. (на прикладі роману Георга Кляйна «Лібідіссі»)»** Олександр Чертенко (Київ) на прикладі мінливої топографії фіктивного міста Лібідіссі розкриває семантику поняття «гібридності», сформовану внаслідок зміни історико-культурних парадигм, зумовлених «поворотом» німецької історії 1989 р. Аналізуючи роман Г. Кляйна дослідник доходить висновку, що умовний топос згаданого міста використовується письменником для загострення внутрішніх суперечностей західних моделей мислення.

Ганна Моргачова (Донецьк), авторка розвідки **«Митець на межі: народні сказання у творчості Гюнтера Грасса»** аналізує зв'язки між характерними для Грасса принципами конструювання історичного дискурсу та традиціями німецьких народних сказань, поширених на території його рідного міста Данцига. Народні сказання, вважає дослідниця, ламають лінію традиційного історіописання, що призводить до межовості авторської оповіді на всіх художніх рівнях. Звертаючись до старовинних легенд, письменник надає своїм творам сюрреалістичного звучання, а з іншого – реактуалізує історичні пласти.

Шостий розділ, **«Нові грані німецької літератури»**, представлений статтею Олександри Григоренко **«О ти, світле японське авто середнього класу...»: семантика транспорту в романах Ельфріди Єлінек»**. Центральною тезою розвідки є думка про те, що дискурс транспортного засобу вибудовує образ авто як носія міфу маскулінності. Авторка водночас зазначає, що природа автомобіля є амбівалентною і може транспонуватися також на позначення фемінності. При цьому в романах нобелівської лауреатки фігурує чимало моделей автомобілів, марок, які репрезентують умовність людських бажань, позаяк набувають статусу абсолютної речі.